

TOKAJ – prírodné a kultúrne dedičstvo

ANNA DOBRUCKÁ
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Tr.A.Hlinku 2, 949 01 Nitra,
Slovenská republika
adobrucka@gmail.com

Abstract

A country is a mirror of a society living in. A country itself proclaims a relation of a man – treasurer to it. A man forms a country in accordance with his visions, needs, possibilities and interests. A man can develop or waste a country, optimally exploit or sack it, bring a culture or devastation in it. Tokay district is an area with a common history, functional utilisation however the district is split with a boundary between Hungary and Slovak Republic. It was interesting to compare sceneries and changes in the district on both sides of the boundary caused by economical activities and by ambitions for a region development. Results force us to fall into thoughts. Tokay has another curiosity too. In this area more than 400 years has been planted sorts of Tokay vine (Furmint, Linden leaf, Yellow Muscat) on the same locations. They are sorts of which are made the original Tokay wine about which was said “wine of kings and king of wines”. What is then the scenery of Tokay district like and by what is specific?

Key words: Landscape; Tokay; land scenery; identity; vineyards

1 Úvod

Tokajská oblasť je nesmierne zaujímavá, preto sa stala premetom riešenia *GP APVT-20-026604 „Determinácia agroekologických a agroenvironmentálnych faktorov trvalo udržateľného rozvoja svetovo významného tokajského vinohradníctva a vinárstva“*. V rámci GP je riešených 9 vecných etáp, ktoré sú zamerané na zisťovanie morfológických znakov jednotlivých odrôd viniča v tokajskej oblasti, na variabilitu znakov, na agrotechnické postupy a špecifické nároky viniča, na ochranu viniča, na jedinečnú technológiu a podmienky spracovania tokajského vína, spôsoby zretia, apod. Ide o agroekosystém, ktorý je už 400 rokov nepretržite uplatňovaný na tých istých honoch a zrejeme sa jedná o najstarší agroekosystém vo svete. Krajina je zrkadlom spoločnosti, ktorá v nej žije. Krajina sama prezrádza náš vzťah k nej. Charakter krajiny, jej prírodné, kultúrne, historické a estetické hodnoty sú aspekty, ktoré robia krajinu jedinečnou, neopakovateľnou. Krajinu však formuje i ekonomická činnosť a záujmy či potreby človeka. V tokajskej oblasti sa stal práve vinič hlavným zdrojom príjmov pre miestne obyvateľstvo, preto sa jeho pestovaniu venovala mimoriadna pozornosť. Tento agroekosystém ovplyvňuje celé stáročia krajinný ráz tokajskej oblasti i životný štýl obyvateľov danej lokality. Ako môže zachovanie krajinného rázu ovplyvniť rozvoj regiónu? Tento príspevok sa bude snažiť dať odpoveď na položenú otázku. Vecná etapa GP č. 2.5.: *Modelové riešenie krajinnno-ekologických vzťahov vo vybranom*

katastri tokajskej oblasti je zameraná na hodnotenie a využitie tradičného krajinného rázu tokajskej oblasti pre trvalú udržateľnosť rozvoja regiónu.

2 Cieľ práce

Hlavným cieľom celého grantového projektu je záchrana prírodného a kultúrneho dedičstva - jedinečného tradičného agroekosystému na Slovensku a jeho využitie pre trvaloudržateľný rozvoj. VE sa zamerala na posúdenie zmien a prípadné využitie krajinného rázu v rozvoji regiónu.

3 Materiál

Tokajská oblasť je miesto, ktoré je formované jedinečnými podmienkami a charakteristickým využívaním územia – pestovaním základných odrôd viniča -Furmint, Lipovina a Muškát žltý. Pestovanie viniča umožňujú špecifické klimatické pomery, dlhé suché jesene, geologické podložie (sopečné horniny), sklon a expozícia svahov. Toto územie má vďaka nepretržitému pestovaniu viniča historicky vytvorenú a formovanú štruktúru krajiny. Pestovanie uvedených odrôd viniča je jeho identifikačným znakom a dáva mu jedinečný charakter, charakteristický krajinný ráz. Súčasný krajinný ráz je možné porovnávať s krajinným rázom zachyteným koncom 19.storočia na dobových rytinách. Tieto rytiny svedčia o fakte, že vo vinohradoch už vtedy vládol živý ruch, ľudia tu nie len pracovali, ale sa i zabávali, život tu kypel vo všetkých jeho podobách, pestoval sa tu nie len vinič, ale i okrasné rastliny, ruže, využívali sa vinné domčeky, pivnice, boli tu výletné miesta pre panstvo apod. Kraj bol živý, bohatý a pestrý.

Z histórie: To, že sa vinič v tokajskej oblasti pestoval už v období Ríma, potvrdzujú archeologické prieskumy pri obci Zemplínska Mušľa. Po páde rímskeho impéria pokračovali v pestovaní viniča Slovania, ktorí husto osídlili južný Zemplín. Prvá dôveryhodná zmienka pochádza z roku 1248, kedy uhorský kráľ Belo IV. daroval spišskému prepoštvu vinohradnícku usadlosť. Po vpáde Tatárov v roku 1241 bol kraj vyplienený, vyľudnený a vinohrady zničené. Kráľ Béla IV. osídlil spustošený kraj Talianmi z oblasti miest Bari a Formini. Osídlenci sem priviezli aj základnú tokajskú sortu „Furmint“. Už v roku 1560 sa v literatúre stretávame s pojmom „cibéby“, čo sú scvrknuté hrozienka. Predpokladá sa, že prvé tokajské víno bolo vyrobené už v roku 1620, výroba vína bola popísaná v rokoch 1630-1631. Prvý tokajský výber z cibéb bol dokázateľne vyrobený v roku 1650 a už v roku 1655 bol vydaný zákon, ktorým sa nariaďovalo povinné vyberanie cibéb z hrozna, čím bol daný základ klasickej technológie výroby prírodne sladkých tokajských vín. Zákonom z roku 1655, a to §79 sa zároveň nariaďuje ohraničenie vinohradov pre aszu. V Zemplínskom múzeu v Trebišove je zaujímavá listina. Pochádza z 25.6.1699, vznikla vo Veľkej Tŕni a dáva súpis parciel s vlastníckym právom na vinohrady. S vínom sa obchodovalo už od 2.polovice 15.storočia, víno sa vozilo z Trebišova cez Košice, Levoču, Kežmarok po Dunajci a riečke Poprad do Poľska. Sláva vína sa po Európe rýchlo šírila, postarala sa o to manželka kniežat'a Rákócziho., ktorej víno priniesol jej svedník na Veľkú noc. Hovorí sa, že dokázala toto víno presláviť za 2 týždne!, čo svedčí o jej výborných manažérskych schopnostiach. Víno sa dostalo na stôl Ľudovíta XIV., ktorý ho pil pravidelne o 22. hod. počas veľkej večere kráľovskej rodiny. Ľudovít XV. vraj podával Madame de Pompadour tokajské aszu so slovami „Vinum regum, rex vinorum (víno kráľov a kráľ vín)“. Toto víno spomínajú i ďalší veľikáni, hodnostári, štátnici, vojvodovia, básnici, spisovatelia. Za všetkých spomenieme aspoň Beethovena, Rossiniho, Schuberta, Voltaira, Liszta, Goetheho, cára Petra I. (pre víno mu vraj chodila celá eskorta vojakov), cárovnu Katarínu, pápežov apod.

Rozsah územia: Na slovenskej strane sa veľkosť územia v priebehu rokov menila zo 170 ha v stredoveku, cez 476 ha v polovici 19.storočia až po 908 ha na konci 80.rokov 20.storočia. V súčasnosti sa môže vinič pestovať na 531 ha, avšak nie všetky plochy sú využívané na

pestovanie viniča. Na Slovenskej strane do tokajskej oblasti patrí 7 obcí. Pôvodne to bola Čerchov, Trňa, Černochovo, Malá Bara, Veľká Bara, Slovenské Nové Mesto a Viničky. Došlo ku zmene v tom, že Veľká a Malá Bara sa spojili do jednej obce Bara a obec Trňa sa rozdelila na obce Malá Trňa a Veľká Trňa. Počet obcí a hony však zostávajú. Do tokajskej oblasti však nepatria celé katastrálne územia obcí, ale len ich časti – vybrané hony v katastri obcí Čerhov (43 ha), Veľká Trňa (114 ha), Malá Trňa (306 ha), Černochovo (102 ha), Veľká a Malá Bara (78 ha), Slovenské Nové Mesto (131 ha) a Viničky (133 ha). V Maďarsku tokajská oblasť zaberá 5985 ha. Od Slovenskej tokajskej oblasti je oddelená údolím, cez ktoré preteká riečka Roňava, ktorá sa stala hraničnou riekou. Maďarská tokajská oblasť je teda podstatne väčšia rozlohou i produkciou tokajských vín. V Maďarsku do tokajskej oblasti patria obce na úbočí Zemplínskych vrchov, a to Sátoraljaujhely, Károlyfalva, Makkoshotyka, Herceghút, Sárospatak, Tolcsva, Erdőbénye, Mád, Rátka. Tállya, Abaújszántó a samozrejme mesto Tokaj.

Sociálno-ekonomický aspekt: Do konca 80. rokov 20. storočia sa krajinný ráz regiónu na Slovensku darilo zachovávať, podporovať i udržiavať, o vinohrady sa staral najmä štátny podnik Tokaj, Výskumný ústav vinohradnícky a vinársky v Malej Trni (VÚVV) a Stredná poľnohospodárska škola vo Viničkách. Od 90. tých rokov došlo k značnej devastácii krajiny, k opusteniu vinohradov, a to najmä na Slovensku. VÚVV zanikol, jeho dlhodobu uchovávaný genofond bol z časti zničený, časť prebral nový podnikateľský subjekt v Malej Trni, ktorého už prešiel do rúk zahraničného investora. Stredná škola vo Viničkách v súčasnosti vinohradníkov nevychováva. Vinohradníctvo v slovenskej časti tokajskej oblasti upadá. Tento jav sa následne premietol do zhoršenia sociálno-ekonomickej úrovne obyvateľov, ktorým sa znížil životný štandard. Mladí odchádzajú do zahraničia, starší obyvatelia obcí nevládzu vinohrady udržiavať. V obciach vzniká nová skupina podnikateľov – vinohradníkov a vinárov, ktorí kupujú vinohrady od menej solventných alebo starších občanov. V súčasnosti je časť vinohradov udržiavaná intenzívne, časť vinohradov je obnovovaná a časť vinohradov naďalej chátra. Z dohodnutých 531 ha sa obrába približne len polovica.

4 Metodika

Základom metodických postupov na hodnotenie krajinného rázu bola metodika autorov Vorel, I., Bukáček, R., Matějka, P., Culek, M., Sklíníčka, P. (1), avšak bola rozšírená najmä o hodnotenie urbánnej krajiny a urbánnych prvkov. V Tokajskej oblasti sme sledovali nasledujúce znaky, prvky a javy:

- historické štruktúry a prvky otvorenej krajiny i urbánneho prostredia v troch úrovniach: regionálna (tokajská oblasť ako celok), lokálna (obce v slovenskej časti tokajskej oblasti) a miestna (hodnotenú územie vybranej obce)
- zisťované boli charakteristické, špecifické znaky krajiny:
 - prírodné znaky, štruktúra krajiny, prírodné dominanty a prvky, využívanie krajiny, priestorové vzťahy, chránené časti krajiny
 - urbanisticko-architektonické znaky: kultúrne a historické znaky krajiny, duchovný rozmer, urbanistické dominanty a prvky, stavebné objekty, prvky drobnej architektúry, estetické hodnoty, harmóniu prvkov, mierka jednotlivých prvkov,
 - znaky jedinečné a znaky významné v danom priestore
- tiež boli sledované pozitívne a negatívne zásahy, javy a trendy
- boli porovnávané vybrané znaky, prvky a javy na slovenskej i na maďarskej strane tokajskej oblasti
- podrobnejšie bola hodnotená slovenská časť tokajskej oblasti

5 Výsledky a hodnotenie:

Vzhľadom na obmedzené možnosti publikovania celej práce predkladáme časť výsledkov tohto už trojročného výskumu:

1. Špecifické znaky tokajskej oblasti v Maďarsku i na Slovensku:

- *Scenéria*: charakteristickým znakom je kopcovitý kraj Zemplínskych vrchov, vinohrady situované na južných až západných svahoch, a to ako na slovenskej, tak i na maďarskej strane. Prírodnými dominantami v celej tokajskej oblasti sú Zemplínske vrchy v SR (najvyšší vrch je Rozhľadňa s 469 m.n.m.), v MR sú ešte vyššie. Keďže svahy sú pomerne strmé, krajina má charakter hornatej krajiny. Vrcholce kopcov sú prevažne zalesnené, nad vinohradmi sú dubovo-hrabové lesy alebo miestami trvalé trávne porasty. V dolinách sú sady, polia, TTP. Z doliny sú priehľady na tokajskú oblasť, dobre sú viditeľné jednotlivé tokajské hony i urbanistické dominanty.
- *Krajina a prírodné dominanty*: krajina má pomerne nízku lesnatosť a nízky rekreačný potenciál, je pomerne chudobná na mimolesnú zeleň. Zistené bolo pomerne vysoké zastúpenie invázných drevín (agát biely a krídlatka). Popri komunikáciách sú časté aleje. Za Čerhovom popri št. ceste II/553 sú vysadené lipy vo veku cca 120 rokov, pozoruhodná pagaštanová alej sa nachádza pri ceste k vodárni zo začiatku 20.storočia. Miestne komunikácie medzi obcami sú na Slovensku zväčša bez stromov. preto je krajina pomerne priehľadná, zo Slovenska sú pekné výhľady na maďarský Zemplín. Krajina v Maďarsku je menej priehľadná, popri cestách sú prevažne topoľové aleje. Dominantné sú lužné lesy okolo vodných tokov Roňava a Bodrog.
- *Využitie krajiny*: tokajské hony na Slovensku sú využívané približne na 50%. Miesta s rekreačno-oddychovou funkciou prakticky v slovenských vinohradoch nie sú. V Maďarsku sú tokajské hony intenzívne udržiavané, nájdu sa v nich však i miesta a objekty s inou, napr. oddychovo-rekreačnou funkciou. Na maďarskej strane sa vinič pestuje intenzívne, využívaná je i ako rekreačná krajina s miestami pre krátkodobú rekreáciu priamo vo vinohradoch. Rekreačné využitie poskytuje i okolitá krajina, napr. rieka Bodrog, kde je možné realizovať vodnú a pešiu turistiku, cez Bodrog premáva kompa do sútoku riek Bodrog a Tisa, ktoré je chráneným územím.
- *Urbanistické dominanty, prvky a aspekty*: V krajine sa vždy nachádzali a nachádzajú stavby, kaštiele, lisovne, muštárne a iné drobné stavby, ktoré poskytovali možnosť krátkodobej rekreácie. Tieto objekty plnili jednak funkciu orientačných bodov, jednak slúžili ako vyhliadkové body, tiež ako prístrešky pred nečasom, ako jedálne pre vinohradníkov apod. V MR sú tieto objekty obnovené a je ich skutočne značné množstvo, takže dotvárajú jedinečný ráz tokajskej krajiny. Na Slovensku je takýchto objektov menej a aj tie chátrajú. Medzi najkrajšie objekty patria
 - žltý vínny dom Sárge Borháza v Disznóko, ktorý dal pôvodne postaviť F. Rákóczi ako prešovňu.
 - nový objekt z dielne architekta Makovcza – mechanizačný dvor.
 - pivnice v časti Hercegkút, ktoré sa ťahajú nad dedinou a dávajú krajine zaujímavý kolorit
 - kamenné terasy s upravenými vinohradmiJe potrebné povedať, že na rekonštrukcii objektov sa finančne podieľala francúzska skupina AXA-Milénium.
 - zrekonštruované objekty vo Veľkej Tŕni - nová pivnica obložená travertínom vedľa malých, typických pivničiek
 - v Malej Tŕni sa nachádza najdlhšia pivnica na Slovensku, jej chodby sú dlhé až 2 km, nachádza sa v nej archív, malá spoločenská miestnosť i veľká spoločenská miestnosť.

- prístrešok podobný filagórii je vybudovaný na kamennej terase (asi jedinej na slovenskej strane) a slúžil pôvodne na oddych, obed, zohriatie sa, či na prenocovanie v prípade potreby, o čom svedčí zvyšok komína v uzavretej časti prístrešku.
- zrekonštruované či opštavené nové objekty vo vinohradoch všetky v súkromných rukách slúžia len pre majiteľov.

Vinohrady sú na slovenskej strane zväčša terasované, terasy sú zemné, alebo sú vinohrady vysádzané po vrstevnici. Kamenná terasa bola zistená len jedna a to v katastri obce M.Trňa. Vinohrady sú zväčša zatrávnené a kosené, len malá časť vinohradov je intenzívne udržiavaná, a to zväčša novozaložené vinohrady (M.Trňa). Výrazne prevláda výsadba radov 3 m od seba, čo umožňuje využitie traktorov a iných ťažších mechanizačných prostriedkov. Vedenie viniča je prevažne stredné alebo vysoké. Stĺpy sú prevažne betónové, vinič sa uchytáva na drôtenú konštrukciu. Na maďarskej strane sú vinohrady vysádzané prevažne po spádnici, v strmších oblastiach sú vytvárané kamenné terasy. V Maďarsku sú vinohrady dôkladnejšie obrábané, len menšia časť je zatrávnená. Na maďarskej strane sú vzdialenosti radov premenlivé od 1,5 do 3 m, užší spon prevláda. Zistené bolo i tradičné pestovanie viniča pri drevených koloch. Tiež betónové stĺpy sú v MR nahradené agátovými stĺpmi. Zaujímavé vedenie bolo zistené pri obci Tolscva, vedenie široké cca 1 m, krajiné stĺpy tvorili drevené kríže, na ich konce boli upnuté vodiace laná či drôty. Vinice v MR boli udržiavanejšie, tiež hlavné vnútroplôšné komunikácie boli spevnené, tvorené boli z betónových panelov, pričom panely boli osadené tak, že boli spádované do stredu cesty, takže zároveň vytvárali odvodňovací kanál v čase privalových dažďov.

2. Špecifické znaky zastaavného územia obcí tokajskej oblasti:

- *Urbanizmus obcí:* Všetky obce tokajskej oblasti majú zachovanú historickú štruktúru zástavby, a to ako v SR tak i v MR. Niektoré obce na Slovensku majú vytvorené centrum (napr. Černochovo, Bara – plochy zelene), väčšina však má charakter uličnej zástavby (V.Trňa), prípadne prípotočnej zástavby (M.Trňa). Urbanistickými dominantami sú prevažne kostoly (vo V.Trni sú až 3 kostoly). V obciach sa nachádzajú však i negatívne urbanistické dominanty, napr. pri vstupe do obce Bara upútava poľnohospodársky areál, v obci M.Trňa upúta zase rozostavaný objekt penziónu (čierna stavba) apod. V priebehu rokov sa charakteristický obraz tokajských obcí na Slovensku menil len pomaly, v týchto obciach je množstvo objektov v duchu ľudovej architektúry, alebo aspoň hmotovo zodpovedajú pôvodným rodinným domom. K prestavbe pôvodných objektov došlo najmä v období od 70. rokov 20. storočia. Objekty boli zvýšené o „manzardy“ alebo prestavané na „moderné objekty“ reálneho socializmu. Nová zástavba sa v tokajských obciach dlho nerealizovala, alebo len v nepatrnej miere. V súčasnosti vznikajú nové objekty, ktoré sa stavajú prakticky bez regulatív. Nová výstavba vnáša do prostredia tokajských obcí na Slovensku nové hmoty, objemy i materiály, ale i nové architektonické prvky, novú úpravu exteriérov a záhrad, takže vidiecky charakter obcí sa začína narúšať, vznikajú objekty tzv. podnikateľského baroka.
- *Urbánna zeleň:* Obce pôsobia značne neupravené, popri cestách a pri objektoch občianskej vybavenosti je vysadených množstvo cudzokrajných drevín, ktoré nekorešpondujú s okolitou krajinou. Tokajské obce majú však jedno spoločné - návštevníka upúta vinič, ktorý sa nachádza takmer pri každom staršom rodinnom dome v zastavanom území obce. Okrem viniča tu je takmer vždy prítomná studňa a ovocné stromy. Vinič vytvára pohľadovú stenu alebo pergolu, prípadne sa ako okrasná rastlina popína po fasáde domu, či po oplotení. V predzáhradkách sa pri starších objektoch pestujú tradičné kvety, napr. hortenzie, slezová ruža, astry apod., medzi radmi viniča sa v niektorých záhradách pestuje zelenina, prípadne sú i samostatné zeleninové záhrady. Pri nových objektoch a rodinných domoch je však situácia iná: tu chýba vinič i tradičné

trvalky, ovocné stromy sú nahradené ihličnatými drevinami, najmä tujami apod. Tieto zmeny svedčia o zmene životného štýlu i vkusu obyvateľov, a to najmä prisťahovalci a „chatári“ prinášajú tieto nové trendy, prenášajú mestské prvky na vidiek. Asi najupravenejšia je obec Malá Trňa, jej stredom preteká miestny potok, popri ňom je obojstranné stromoradie, ktoré tvorí zelenú urbanistickú os obce. V stromoradí prevládajú lípy, javory a orechy. V súčasnosti však dochádza k výrubom týchto stromov.

- *Vybavenosť obcí:* je na nízkej úrovni. V slovenských tokajských obciach chýbajú ubytovacie kapacity, reštauračné zariadenia a tiež otvorené, verejnosti dostupné pivnice (mimo Malej Trni). Naopak v Maďarsku je možné sa ubytovať a ľubovoľne dlho tokajské víno vychutnávať, a to jednak v tokajských mestách a obciach, ale i priamo vo vinohradoch, kde sú rekonštruované alebo novovybudované pivnice, prispôbené muštárne apod.. Obecné úrady, potraviny a krčmy sú vo všetkých obciach. Keďže v tejto oblasti spolunažívajú obyvatelia rôzneho vierovyznania, nachádzajú sa tu viaceré chrámy a kostoly. Napr. v Čerhove je kalvínsky kostol i grécko-katolícky chrám. Vo Veľkej Trni je rímsko-katolícky kostol, evanjelický kostol i kalvínsky kostol, v Malej Trni je kalvínsky kostol a Sála svedkov Jehovových apod. Cintoríny predstavujú plochy zelene so špeciálnou funkciou, zväčša sú rozdelené podľa vierovyznania. Je možné však konštatovať, že im chýba vysoká zeleň, hroby sú však zväčša zatrávené, čo je v súlade s tradičnou úpravou hrobov na Slovensku. V obciach chýbajú školy, hoci v minulosti tu boli aspoň jednotriedne školy. Žiaci dochádzajú do Slov. Nového Mesta do školy. Pôvodné školské objekty majú nové funkcie, napr. je v nich umiestnený Kultúrny dom (M.Trňa). Historické objekty: pôvodné kúrie boli dávno prestavané alebo zlikvidované. Napr. v M.Trni bola v kaštieli pôvodne umiestnená Výskumná stanica vinohradnícka a vinárska, v súčasnosti je tu sídlo jedného z producentov vín, ktorý si tu zriadil mechanizačný dvor, takže kaštieľ chátra, parková úprava bola zničená a dreviny takmer vyhynuli. Predajne vín sú len vo Veľkej a Malej Trni, potom vo Viničkách a v Slov. Novom Meste. Každý producent vín si robí reklamu, niektorá je vcelku jednoduchá a vkusná, niektorá je až agresívna a nevkusná, napr. v obci Malá Trňa sú reklamné tabule umiestnené priamo nad pivnicou a stali sa dominantnými prvkami v priestore, takže pri nich zaniká nie len predmetná pivnica, ale i všetky okolité pivničky.

3. Špecifické znaky obce Malá Trňa – modelové územie:

- *urbanizmus obce:* štátna cesta III.triedy tvorí zároveň hlavnú urbanizačnú os. Jej pokračovanie smerom ku kalvínskemu cintorínu je podporené stromoradiím a vodným tokom. Priečna urbanistická os je tvorená komunikáciami do vinohradov bez sprievodnej zelene (smer Veľká Trňa a smer Borša). Centrum obce je tvorené Obecným úradom s prilahlým domom smútku. Táto kombinácia nie je šťastná, tiež architektonicky a farebne sú objekty v nesúlade. Centrum je rozšírené o predajňu potravín s rozšírenou cestou pred objektom. Toto miesto je zároveň i miestom častých stretnutí občanov. V priestore je len jedna lavička a informačná tabuľa o obci. Do centra je možné započítať i miniparčík za potokom, jeho výmera je 0,002 ha, umiestnené sú tu lavičky a nefunkčné vlajkonosiče. Parčík je pri pôvodnom pohostinstve, ktoré sa v súčasnosti zmenilo na čiernu stavbu s príkazom na jej zbúranie. Nad vodným tokom je nezmyselne umiestnená autobusová zastávka. Preto nezmyselne, že po tejto strane potoka autobus nepremáva. Zastávka má vraj plniť funkciu altánka, resp. prístrešku. Ďalšie subcentrum obce sa rysuje pri kalvínskom cintoríne nad obcou, priestor je tu však minimálny a vybavený je len jednou lavičkou. Za kostolom je priamo cintorín, z ktorého sú prekrásne výhľady do krajiny. K stretávaniu občanov dochádza tiež pri kultúrnom dome, na cintorínoch apod., tieto priestory sú však bez vybavenosti.
- *architektúra:* čierna stavba v centre obce a pri kaštieli sú nevhodnými objektmi a narúšajú jej tradičnú zástavbu. Niekoľko objektov prešlo rekonštrukciou, pričom boli použité

mestské materiály a hmoty, realizovala sa výstavba nových rodinných domov a penziónu, tieto nové objekty tvoria novú ulicu so zmenenou štruktúrou zástavby, výstavba prebiehala a prebieha bez spracovanej ÚPD-Z, urbanisticko-architektonickej štúdie či zastavovacieho plánu. Hmotovo, farebne i materiálovo nové objekty nezapadajú do vidieckej obce a narušujú jej identitu, všetky objekty majú charakter mestských objektov. Pozitívna je rekonštrukcia objektov, ktoré sú v rámci jestvujúcej zástavby, pri tejto rekonštrukcii bola rešpektovaná mierka, hmoty i materiály. Podobne úpravy tradičných pivníc je nevhodná a až agresívne populistická. Bývalý kaštieľ je v dezolátnom stave, je tu umiestnený mechanizačný dvor firmy Galafruit s.r.o., čo je mimoriadne nevhodné riešenie.

- *krajinná architektúra*: stredom obce sa ťahá zelená urbanistická os – stromoradie popri regulovanom vodnom toku a miestnych komunikáciách. Táto os je nesmierne dôležitá, pretože je polyfunkčná a podporuje vidiecky ráz. Z inventarizácie drevín vyplynulo, že najpočetnejšie druhy v centre obce sú: *Pinus nigra* (17%), *Tilia cordata* (13%) a *Juglans regia* (10%). Listnaté stromy a kry tvoria 51% drevín a ihličnaté stromy a kry tvoria až 49%. Tento pomer je veľmi nepriaznivý, ihličnatých drevín je príliš veľa do daného prostredia. Podiel ihličnatých drevín je nežiaduci v danom vegetačnom pásme. V obci prevláda zeleň súkromných záhrad s ovocnými drevinami a vinicami. Pri viacerých tradičných pivniciach vznikajú „skalky“, ktoré nemajú historicky žiadne opodstatnenie a pôsobia skôr gýčovito v danom priestore. Tiež výber rastlinného materiálu pre tieto skalky je nevhodný, a to cez rôzne ihličnany, cez vlhkomilné rastliny až po typické skalničky. Pri vstupe do obce verejnú zeleň tvoria pásy trávnikov so solitérnymi drevinami a krami pred rodinnými domami, avšak v týchto pásoch sú uložené inžinierske siete alebo povrchové odvodnenie, čo obmedzuje jeho využitie pre ozelenenie obce. Parčík pri moste tvoria prevažne ihličnaté dreviny a parčík pri bývalej Šľachtiteľskej stanici je zdevastovaný. Obec má dva cintoríny, kalvínsky nad obcou a druhý pri bývalej škole, dreviny sú tu len sporadicky, aj to prevažne ovocné.
- *turizmus*: v obci sú dve kultúrne pamiatky, a to pivnica vo vlastníctve firmy Galafruit, s.r.o. a kalvínsky kostol nad obcou. V obci nie je možnosť ubytovania, stravovania, nie sú tu vybudované cyklistické trasy, turistické trasy, informačný systém prakticky nejestvuje. Jediným „informačným systémom“ sú reklamné tabule, niektoré z nich sú nevkusné.
- *pohovor s občanmi*: zo strany občanov sme zaznamenali minimálny záujem o rozvoj obce. V obci je pomerne málo obyvateľov, ktorí by mali záujem podieľať sa na veciach verejných aktívnejšie, pretože sú skeptickí. V obci je vysoká nezamestnanosť, nesúdržnosť občanov. Top - manažment obce nie je dostatočne aktívny. Patriotizmus občanov nie je prakticky žiadny, mladí ľudia odchádzajú do zahraničia, starší rezignovali.
- *negatíva obce*: vysoká nezamestnanosť, nesúdržnosť a apatia občanov, malé zastúpenie podnikateľskej sféry, nedostatočné služby, nedostatočná vybavenosť a infraštruktúra obce, nevhodná marketingová politika obce, akceptovanie a uplatnenie záujmov vybraných občanov, nekorektnosť v obchodných vzťahoch apod.
- *pozitíva obce*: pomerne dobre zachovalá historická štruktúra zástavby, preto je potrebné zabrániť výstavbe objektov v štýle mestských víl. Ďalším pozitívom je pomerne kvalitné životné prostredie, vyhliadky do krajiny z vinohradov i z cintorína, blízkosť Maďarska apod.

4. Identifikácia estetických a charakteristických hodnôt krajiny:

- *slovenská strana*:
 - o *urbánne prostredie*: zachovalá architektúra (hmoty, prvky ľudovej architektúry, kríže na fasáde domov, studne apod.), historická štruktúra zástavby, tradičné predzáhradky, kostoly ako urbanistické dominanty, pivničky v tvare trojuholníka a pod.
 - o *krajinné prostredie*: obrobené vinohrady, líniová štruktúra, neutržiavané plochy

- *maďarská strana:*
 - o *urbánne prostredie:* zachovalá architektúra (objekty rekonštruované, hmotovo jednotné, vhodné prvky drobnej architektúry apod.), historická štruktúra zástavby, tradičné predzáhradky, kostoly ako urbanistické dominanty, uličné výsadby stromov z listnatých, prevažne ovocných druhov, pivničky v tvare trojuholníka
 - o *krajinné prostredie:* sakrálne prvky s upraveným okolím, udržiavané vinohrady, líniová štruktúra vinohradov, vyzdvihnutie histórie a tradície priamo vo vinohradoch

5. Klasifikácia významných znakov a historických štruktúr:

- *Pozitívne znaky:*
 - *Znaky určujúce:* vysoké zastúpenie vinohradov v krajine, ich charakteristická líniová štruktúra, stavebné objekty vo vinohradoch jednotlivo roztrúsené, vidiecky charakter obcí, objekty v štýle ľudovej architektúry, sakrálne prvky v obci i v krajine,
 - *znaky spoluurčujúce:* ovocné dreviny, krajinná zeleň lužného charakteru, lesy dubovo-hrabové, charakteristické studne v záhradách, vinič v predzáhradkách, pohostinnosť, rekreačné prvky
 - *znaky dopĺňujúce:* objekty materiálovo blízke, farebné riešenie objektov striedme (farby zemité), nosný materiál drevo a kameň
- *Negatívne znaky:*
 - Na slovenskej strane zanedbané a zarastajúce vinohrady, objekty deštruované, vnášanie mestských hmôt, materiálov a prvkov do vidieckej krajiny. Na maďarskej strane bolo podobných negatívnych prvkov minimum.

6. Hodnotenie vplyvu ekonomických činností a využívania krajiny na krajinný ráz:

- *Prírodné charakteristiky:* neboli v podstate negatívne ovplyvnené, krajina bola a je využívaná už dlhodobo na pestovanie viniča na tých istých honoch. Výmera plôch na pestovanie viniča nie sú stabilná, ale premenlivá v závislosti od spoločensko-ekonomickej situácie.
- *Historické charakteristiky:* historické štruktúry sú zachované, urbanistické i prírodné dominanty sú zachované, niektoré historické objekty sú schátralé, tradičné prvky sú vnímateľné, udržiavané
- *Kultúrne charakteristiky:* situácia v MR a v SR je rozdielna. Na Slovensku je situácia zložitejšia v dôsledku ťažšej sociálno-ekonomickej situácii, nie je tak nezaujímavý obyvateľov o udržanie kultúrnych a tradičných hodnôt, sociálno-spoločenský život upadá, obce sú tiché cez deň i večer, vinohrady prakticky rekreačnú funkciu neplnia. V Maďarsku (možno i vďaka lepšiemu marketingu) sa organizujú rôzne akcie, koncerty, udržiavajú sa tradície, živý kultúrno-spoločenský život, apod. V oblasti je podstatne živší turistický ruch, apod. To sa prejavuje i obnove objektov, v nových architektonických skvostoch, v použitých materiáloch, v intenzívnejšom využívaní objektov apod.

7. Dokumentácie obcí a riešené vedecké úlohy v území – informácie pre úplnosť:

- *Koncepcné dokumenty:* obce tokajskej oblasti na Slovensku nemajú spracované územné dokumentácie a ani Programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja, avšak sú v štádiu spracovávania. Pre Združenie Tokajských obcí bol spracovaný Program rozvoja mikroregiónu so zámerom vybudovať „tokajskú vínnu cestu“ a Štúdiá rozvoja cestovného ruchu. Obec Černochovej získala prostriedky z fondu POD na drobnú realizáciu parkových úprav a na spracovanie PD Domu smútku, obec Veľká Trňa získala prostriedky na jednu komunikáciu a Slov.N.Mesto zase na výstavbu parkovísk. Obec Malá Trňa spracovanie územného plánu zadala v roku 2005, v rámci neho bude spracovaný aj krajinnno-ekologický plán. Obec nemá projekčne pripravené investičné zámery, v obci sa nachádzajú čierne stavby, v poslednom období sa realizujú nevhodné objekty mestského typu netradičných farieb apod., osádzajú sa tiež agresívne reklamy s tichým súhlasom obce apod. Tiež obec nemá dobrú marketingovú stratégiu, informačná a reklamná politika

obce je nedostatočná. Pritom táto obec je z hľadiska urbanistickej kompozície veľmi dobre riešená, obec má potenciál stať sa rekreačným centrom.

6 Záver

Mnohí autori považujú slovenskú tokajskú oblasť za unikátnu, pretože tu bol tokajský výber dokázateľne prvýkrát vyrobený. Tiež glorifikujú toto územie, pretože produkuje skvelé vína. Pri porovnávaní krajiny v SR a MR môžeme konštatovať, že

- v Maďarsku tokajská oblasť dokáže využiť potenciál krajiny, jej „marketingovú značku“ a podporuje zachovanie krajinného rázu vo všetkých detailoch. Tokajská oblasť v MR je navštevovaná domácimi i zahraničnými turistami, a to i turistami zo Slovenska. Návštevníci môžu obdivovať kultúrnu krajinu veľmi podobnú tej, ktorú poznáme z rytín z 19. storočia. Tiež objekty sú rekonštruované a využívané pre podporu turizmu a rozvoj regiónu. Obce tokajskej oblasti v Maďarsku sú živé, otvorené pre turistov, pivničky fungujúce počas celého dňa, historická štruktúra zástavby zostáva zachovaná, objekty sú obnovované, nové hmoty a materiály sa do obcí vnášajú len ojedinele, ľudia sú pohostinní, priateľskí.
- Na Slovensku sú vinohrady „len zdrojom hrozna“, objekty chátrajú, vinohrady zarastajú náletovými drevinami, obrábaná je len časť vinohradov, návštevnosť vinohradov zo strany turistov je len náhodná. Na Slovensku je síce zachovaná tradičná štruktúra zástavby, avšak obciam chýba vybavenosť, objekty chátrajú, pivničky sú nevhodne upravované, obyvatelia sú apatickí. Obce nie sú pripravené na silných investorov, nekladú investorom žiadne regulatívy a usmernenie pre výstavbu, tak investori uplatňujú pri výstavbe svoje predstavy bez obmedzenia a do obcí sa dostávajú nevhodné prvky. Životný štýl občanov sa mení, nová generácia sa nejaví ako nositeľ tradície producenta tokajského vína v budúcnosti. Slovenská tokajská oblasť nemôže konkurovať maďarskej tokajskej oblasti. Z hľadiska zachovania krajinného rázu je slovenská časť tiež ohrozená, pretože vinohrady sú v žalostnom stave, nemajú potrebnú údržbu a ani produkčnú schopnosť.

Ak slovenská časť Tokaja chce byť súčasťou územia zapísaného do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, potom by obce a nadradené štátne orgány mali vynaložiť väčšie úsilie na zachovanie identity tejto krajiny i na podporu krajinného rázu. Obce by mali skvalitniť vlastné prostredia po stránke estetickej, urbanistickej, architektonickej i krajinytvornej, ale tiež po stránke sociálno-spoločenskej a ekonomickej. Genius loci by mal byť celoplošne podporený, pretože to je devíza tohto územia. Na dosiahnutie tohto cieľa je potrebné spracovať víziu rozvoja mikroregiónu, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mikroregiónu, územný plán mikroregiónu, následne uvedené dokumenty spracovať pre všetky dotknuté obce, tiež je potrebné kontinuálne, koncepčné a zodpovedné rozhodovanie na všetkých zodpovedných úrovniach, práca s verejnosťou a podpora tohto regiónu zo strany štátu. To všetko však už je nad rámec predkladanej práce.

<p>1. Tradičný spôsob pestovania viniča (MR)</p> 	<p>2. Krajinný ráz – vinič (SR-M.Třňa)</p>
<p>3. Pivničky na okraji obce (MR- Herceghút)</p> 	<p>4. Veľká Třňa – pivničky v obci (SR)</p>
<p>5. Filagória v Disznókó (MR)</p>	<p>6. Filagória na kamennej terase (SR)</p>

Táto práca bola riešená z prostriedkov

- GP APVT-20-026604 „Determinácia agroekologických a agroenvironmentálnych faktorov trvalo udržateľného rozvoja svetovo významného tokajského vinohradníctva a vinárstva“
- GP VEGA 1/1314/04 „Zásady obnovy štruktúry vidieckeho sídla“

Použitá literatúra:

- (1) Vorel, I., Bukáček, R., Matějka, P., Culek, M., Sklíníčka, P.: Metodický postup posudzovania vplyvov navrhovanej stavby, činnosti alebo zmeny využitia územia na krajinný ráz. Vydalo Nakladateľstvo N.Skléníčková, Praha 2006, ISBN 80-903206-3-5, 24 strán
- (2) Tóthová, Z.: Uchovanie prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva oblasti Tokaja. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.3-9.
- (3) Žadanský, J.: Tokajská vinohradnícka oblasť na Slovensku. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.13-19.
- (4) Vontorčík, J.: Poľnohospodárstvo v slovenskej časti Tokajskej oblasti z pohľadu histórie. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.31-35.

-
- (5) Vasko, J.: Architektonické zvláštnosti vinohradníckych objektov v oblasti Tokaja. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.36-37.
 - (6) Brindza, J.: Zachráňme prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.95-98.
 - (7) Jančura, P., Bohálová, I.: význam vinárskych oblastí v krajinnom ráze Slovenska. In: Zborník z odborného seminára „Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Tokaja“, SPU v Nitre, 2001, s.106-111.
 - (8) Szabó, J., Totok S.: Album of the Tokay-hegyalja. Published by the Vinicultural Society of the Tokay-Hegyalja and its president Nicholas Baron de Vay. Printer to the Academy, Pest 1867
 - (9) Botos, E.P., Marcinkó, F.: Tokaj Boratlasz. Bor-Kép, Budapest, 2005, ISBN: 963 218 707 5